

Zemřela autorka pojmu „šedá zóna“

V osobě Jiřiny Šiklové (17. června 1935 – 22. května 2021) ztratila česká společnost nejvýraznější veřejnou intelektuálku posledních desetiletí.

Petr Pithart svou vzpomínku na Jiřinu Šiklovou, publikovanou krátce po její smrti v *Hospodářských novinách* a na zpravodajském serveru *Ihned.cz*, uvedl těmito větami: „*Jiřina celý život někoho obvolávala, obcházela, někoho, kdo byl v maléru. Měla starosti o jiné. O blízké i vzdálené. Někdo tomu mohl říkat aplikovaná sociologie nebo sociální práce anebo také neokázala, praktická lidskost. Vždycky na sebe brala mnohem víc starosti, než musela.*“¹

Se sebeironií sobě vlastní prozradila v roce 2012 v knižním rozhovoru s Michalem Plzákem a Magdalenou Čechlovskou, že maminka jí vyčítala její aktivity slovy: „*Ty musíš být v každém hovně kvedlačkou.*“² Socioložka, sociální pracovnice, bývalá signatářka Charty 77, polistopadová zakladatelka gender studies v Česku, politická aktivistka a veřejná intelektuálka po sobě zanechala výraznou stopu, ačkoliv její hlavní doménou byla práce drobná a před rokem 1989 i tajná.

Dcera lékaře a učitelky

Narodila se v rodině pražského očního lékaře Karla Herolda (1898–1972) a jeho ženy, učitelky Jarmily Heroldové. V roce 1958 vystudovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor historie – filozofie. Ještě v době studií v roce 1956 vstoupila do komunistické strany. V citovaném rozhovoru to vysvětluje tím, že straníky byli všichni její vyučující, kteří jí imponovali, a že KSČ byla tehdy

Jiřina Šiklová v roce 2003

Foto: ČTK / Jaromír Čejka

jedinou platformou pro společenskou aktivitu.

Zajímavou vzpomínku na Jiřinu Šiklovou z té doby zanechal její někdejší spolužák, pozdější novinář a diplomat Jaroslav Jírů (1935–2013):

„*Patřila k onomu typu žen, které sice nejsou absolutně krásné, ale nesmírně přitažlivé a osobitě půvabné.*“ Není divu, že Jaroslav Jírů byl do Jiřiny Heroldové, která tehdy již měla vztah se svým budoucím manželem, studentem

1 PITHART, Petr: Mančaft už neobvolá. Petr Pithart k uctění Jiřiny Šiklové. *Ihned.cz*, 28. 5. 2021 - viz https://vikend.ihned.cz/c1-66931330-mancaft-uz-neobvola-petr-pithart-k-ucteni-jiriny-siklove?utm_source=twitter.com&utm_medium=organic (citováno k 23. 6. 2021).

2 PLZÁK, Michal - ČECHLOVSKÁ, Magdalena: *Jiřina Šiklová bez ohlávky (rozhovory)*. Kalich, Praha 2011, s. 314.

historie Zdeňkem Šiklem, beznadějně a platonicky zamilován. Jednou ho Jiřina o přestávce mezi dvěma přednáškami pozvala na schůzku. „Po probdělé noci jsem šel na tu schůzku a třásla se mi kolena. Prvních pět minut jsme se bavili zcela nezávazně a pak nastala dramatická pauza a já tušil, že ta velká chvíle přijde. Jiřina opět stočila pusu do kornoutku a řekla: „Víš, Jardo, ty se dobře učíš a nemáš špatnou povahu. Tak jsme si se soudruhy mysleli, že bys mohl vstoupit do KSČ.“³ (Jirů pak skutečně do strany vstoupil.)

Přestože příhoda je výbornou ukázkou stalinistického myšlení, v němž je strana předvojem morálně a intelektuálně nejvyspělejších jedinců, Jiřina Šiklová patřila v šedesátých letech do reformního proudu. Od jara do podzimu 1968 pak byla dokonce vedoucí stranické skupiny KSČ na FF UK. V té době působila jako odborná asistentka na nově založené katedře sociologie, odborně se věnovala problematice mládeže.

Pašeračka knih

Z KSČ vystoupila sama na jaře 1969 a následně z ní pak byla ještě vyloučena. Čekal ji vyhazov z fakulty a osud tisíců reformních komunistů: málo kvalifikovaná práce. Nejprve uklízela v Národní knihovně, pak se uchýtila jako sociální pracovnice na geriatrickém oddělení v Thomayerově nemocnici. Publikovala pod cizími jmény články a dokonce i knihu.⁴ Zároveň se zapojila do jedné z nejnebezpečnějších aktivit vznikajícího disentu – pašování rukopisů, knih a dalších materiálů přes hranice. Do skupiny lidí, kteří tento tajný kanál vybudovali, se však vloudil agent StB a Jiřina Šiklová byla spolu s dalšími v květnu 1981 zatčena. Za podvrace-

ní republiky v organizované skupině a ve spojení se zahraničím jí hrozil trest deseti let vězení. Režim se však zřejmě zalekl negativní publicity, kterou by proces „Šiklová a spol.“ vyvolal v zahraničí, a po deseti měsících obviněné propustil z vazby. Trestní stíhání bylo však formálně zastaveno až po listopadu 1989.

Hned po propuštění navázala Jiřina Šiklová na svou předchozí činnost. V osmdesátých letech se rukopisy českých spisovatelů na Západ a nedostupné zahraniční publikace do Československa posílaly přes velvyslanectví několika západních zemí a Šiklová v těchto konspirativních sítích hrála opět jednu z nejdůležitějších rolí. Zároveň publikovala pod různými pseudonymy – často šlo o jména českých řek – články v samizdatu i exilových médiích.

Po sametové revoluci patřila Jiřina Šiklová k menšině předních disidentů, kteří nevstoupili do praktické politiky. Podle svých slov odmítla nabídku stát se ministryní zdravotnictví, což odůvodnila tím, že na to nemá buňky. Místo toho se vrátila na Filozofickou fakultu UK, kde založila katedru sociální práce, kterou vedla až do roku 2000. Zároveň vybudovala centrum a knihovnu Gender Studies. Vábení politiky neunikla až na přelomu nultých a desátých let, kdy kandidovala za Stranu zelených nejprve do Evropského parlamentu (2009) a vzápětí do Poslanecké sněmovny (2010). V obou případech neúspěšně.

Kromě postavení žen ve společnosti se po roce 1989 věnovala zejména tématům souvisejícím se stářím, k nimž vydala i několik esejisticky laděných knižních publikací.⁵ Výrazně ovlivňovala českou veřejnou debatu, v níž se vyjadřovala k nepřebornému

množství politických a sociálních témat. Své soudy formulovala často provokativně či vyhoceně, málo dbala na konvence. „Radši udělám krok, který je možná blbý, ale já si pak zdůvodním, že byl dobrý. To je moje vlastnost: něco si schválím, vyкроčím tím směrem a potom už musím jet a dál o tom nepochybuji,“ řekla v citovaném bilančním rozhovoru, který se vyznačuje velkou otevřeností v soukromé oblasti, zejména pokud jde o vztah s manželem, s nímž se rozvedla na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, a dvěma dětmi.⁶

Šedá zóna

Jiřina Šiklová byla ve všem, tedy i v sociologii, velmi praktická. Více než teoretické koncepty ji zajímaly konkrétní postupy, jak zlepšit postavení znevýhodněných skupin. Přesto však po sobě zanechala jeden pojem, který měl ambici popsat společnost pozdních osmdesátých let a její dynamiku. Jde o slavný termín „šedá zóna“, s nímž přišla ještě před listopadem 1989 a který nám dodnes pomáhá pochopit, co se na konci roku 1989 vlastně stalo s do té doby neochvějným a monolitním systémem.⁷ Můžeme se samozřejmě přít o to, jak amorfní část společnosti mezi jasně vymezeným disentem a pevně ohraničenou politickou a ekonomickou režimní elitou definovat, nelze ale nevidět, že její zapojení mělo na úspěch politických změn klíčový vliv. A že lidé z této vrstvy udali směr vývoje na další desetiletí.

Odchod Jiřiny Šiklové symbolicky uzavírá éru, kdy se v české veřejné debatě výrazně uplatňovali lidé, kteří svůj kredit získali v opozici k normalizační moci.

Petr Zidek

3 JIRŮ, Jaroslav: *Zpověď dítěte svého věku*. Kruh, Hradec Králové 1991, s. 155–156.

4 MATULOVÁ, Nina: *Žena v dnešní rodině*. Mladá fronta, Praha 1976.

5 ŠIKLOVÁ, Jiřina: *Deník staré paní*. Kalich, Praha 2008. TÁŽ: *Vyhoštěná smrt*. Kalich, Praha 2013.

6 PLZÁK, Michal – ČECHLOVSKÁ, Magdalena: *Jiřina Šiklová bez ohlávky* (rozhovory), s. 152.

7 ŠIKLOVÁ, Jiřina: The „Gray Zone“ and the Future of Dissent in Czechoslovakia. *Social Research*, 1990, č. 2, s. 347–363.